

Nijmegen

in

Vorming en behoud van Nijmeegs **erfgoed** bij
de transitie van industrie- tot universiteitsstad

transitie

Piet Timmermans

Cultuurhistorisch Platform Rijk van Nijmegen

Toen het CPRN na enkele jaren van voorbereiding op 14 januari 2005 officieel werd opgericht was er een eerste acuut probleem: wie kan deze vereniging leiden? Wie heeft zoveel affiniteit met en kennis van de cultuurhistorie van het Rijk van Nijmegen en tevens de bestuurlijke kwaliteiten om zeer diverse instellingen bij elkaar te krijgen en houden?

Drie jaar eerder had in opdracht van de gemeente Nijmegen LA-Groupe uit Amsterdam een rapport geschreven over de cultuurhistorie van de stad, haar zwakheden en kansen. De vele stichtingen, verenigingen en andere clubs op dit gebied werden een voor een, en onafhankelijk van elkaar, gehoord. De conclusie van *Het verleden verbeeld* luidde: het veld is versnipperd en er is dringend behoefte aan een 'intendant'. Die wens werd niet gedeeld door het veld, een van bovenaf aangestelde 'regisseur', leek niet de panacée voor het probleem. De grote rijkdom aan organisaties met bij elkaar een fabelachtige hoeveelheid deskundigheid en daadkracht, op zowel klein als groot niveau, van zowel vrijwilligers als professionals met uiteenlopende specialisaties, van Romeinen tot de Koude Oorlog, werd niet als een zwakte ervaren, maar als een kracht. Desalniettemin maakt een dergelijke spanwijdte aan belangen en aandachtsvelden het bijeenbrengen en houden van het CPRN er niet eenvoudiger op.

Het CPRN was een initiatief van Ben van Hees en Jos Hekking, zij stelden voor Piet Timmermans te vragen. Dat bleek een gouden greep. Begonnen als docent natuurkunde beperkten Piets' belangstelling en kwaliteiten zich niet tot de Beta-kant. Hij werd achtereenvolgens raadslid voor de PvdA en wethouder van Nijmegen en uiteindelijk vicedecaan van de B-faculteit van de Radboud Universiteit. Daarnaast ontwikkelde Piet zich tot bevlogen bestuurder van woningbouwverenigingen en stuurde enkele cultuurhistorische clubs en projecten aan, zoals de driedelige boekuitgave *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland* ter gelegenheid van 2000 jaar stad. Piet had het natuurlijke gezag, de bestuurlijke kwaliteiten en de juiste bagage om het CPRN maar liefst 14 jaar lang te leiden. Het CPRN werd het serieus genomen aanspreekpunt voor de gemeente namens het gehele veld en wist zich op specifieke dossiers te onderscheiden, zoals de bouw van De Bastei, de herbouw van de Donjon, de visualisatie van het verleden in het Waalfront. Bij dit alles hield Piet stevig vast aan democratische principes en aan de grenzen van een platform. Het CPRN ontvangt geen subsidie en is onafhankelijk.

Wie door het Park Fort Krayenhoff in het Waalfront loopt, met een visualisatie van het toenmalige fort, mag beseffen dat deze met name door de jarenlange inzet van Piet is gerealiseerd, dankzij een mooie samenwerking tussen het CPRN en de bewonersvereniging. In deze brochure schrijft Piet zelf over andere voorbeelden van zijn betrokkenheid en inzet, alsmede zijn visie op de samenhang tussen cultuurhistorie en de stedelijke ontwikkeling in de afgelopen 150 jaar.

Het bestuur van het CPRN en de aangesloten leden van het platform zijn Piet voor zijn betrokkenheid en inzet zeer dankbaar. Deze brochure en het symposium 'Van overall tot toga' biedt het CPRN als dank aan. Een dankbaarheid die zich mag uitstrekken tot de gehele stad.

HENK BEERTEN, VOORZITTER CPRN
8 APRIL 2022

CPRN

Cultuurhistorisch Platform Rijk van Nijmegen

Nijmegen

in

Vorming en behoud van Nijmeegs **erfgoed** bij de transitie van industrie- tot universiteitsstad

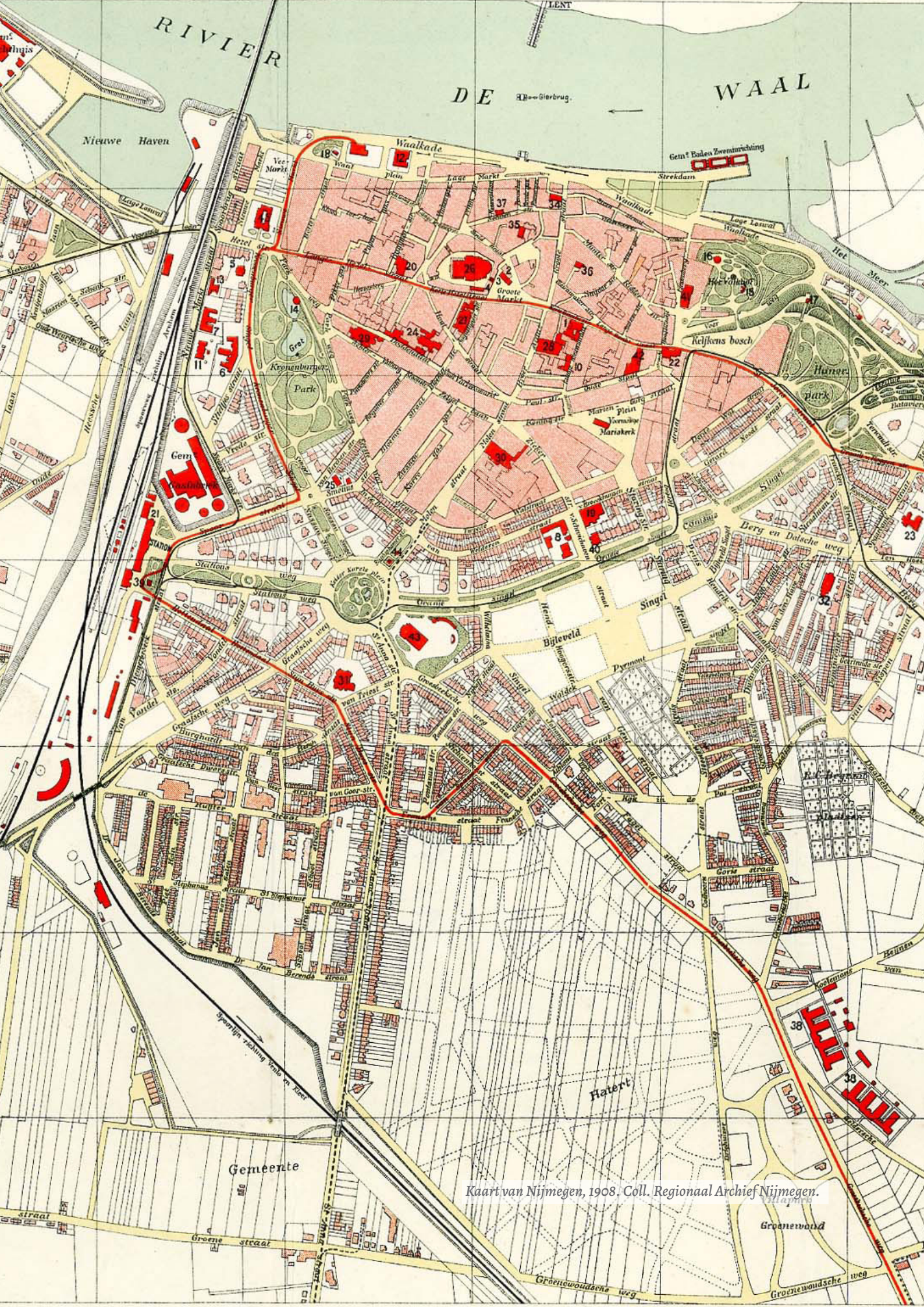
transitie

Piet Timmermans

Nijmegen, de oudste stad van ons land, blijft altijd jong. Ze heeft zich de afgelopen anderhalve eeuw tweemaal ingrijpend getransformeerd: eerst van liberale woonstad naar katholieke industriestad en vervolgens, vanaf de jaren zestig, naar een sociale universiteitsstad. Beide transities kwamen bijna sluipend vanuit de coulissen in een bijrol op het toneel om daar onverwacht en onweerstaanbaar de hoofdrol op te eisen. De omvormende kracht van die transities was enorm: het sociale en economische leven ging op de schop, de ruimtelijke gevolgen waren indringend en bedreigend voor het bouwkundig verleden. Vestingwerken werden vervangen door parken, lanen en singels; fabrieksgebouwen door sociale woningbouw, arbeiders door studenten en afgestudeerden, landgoed Heyendaal werd Campus Heyendaal. In dit essay richt ik me vooral op de wording van Nijmegen als katholieke industriestad en de transitie daarvan in Nijmegen als universiteitsstad; en dan vooral op de vorming van nieuw erfgoed en de omgang met het eerdere erfgoed. De verbinding tussen beide thema's wordt verrassenderwijs gevormd door de stadsvernieuwing in de vooroorlogse wijken. Met name in Bottendaal, Altrade en Heyendaal zijn de cultuurhistorische, ruimtelijke en sociale gevolgen van de transitie het beste waarneembaar. Daarom concentreer ik me met name op deze delen van de stad. Het cultuurhistorisch erfgoed heeft het met die transitie gepaard gaande functieverlies in het algemeen opmerkelijk genoeg goed doorstaan. Maar al te vaak leidt dat verlies immers tot verwaarlozing en verval van het cultuurhistorisch erfgoed. Tot slot kijken we ook vooruit; de voortdurende groei van de universiteit en de komende energietransitie stellen nieuwe eisen aan de gehele gebouwde omgeving en vormen nieuwe risico's voor het behoud van cultuurhistorisch erfgoed.

Een katholieke Industriestad

In 1874 werd de status van Nijmegen als vestingstad opgeheven; de welgestelde burgerij maakte zich op voor een uitbraak uit de omknellende fortificaties die een armoedige oude stad omsloten. Nijmegen woonstad was het thema waarop de liberale, leidinggevende groepen elkaar vonden: op de plaats van de oude vestingwerken werd een nieuwe wereld voorzien. Nijmegen koos voor een mooie parkachtige aanleg met brede lanen en ruime parken; de oude veldwegen werden rechtgetrokken en verbreed, ter weerszijden begeleid door fraaie villa's, royale herenhuizen en bekroond met de monumentale complexen van De Vereniging, Canisius College en de drie kazernes op het latere Limosterrein. Zo ontstond een prachtige 19e-eeuwse schil rond de oude binnenstad, met als uitgesproken oogmerk om Nijmegen aantrekkelijk te maken voor welgestelde renteniers, pensionado's en oud-kolonialen. In de oude stad werden door de uitstroom van de welgestelden het verval en de verpaupering echter steeds scherper zichtbaar. Deze naar de singels en lanen vertrokken bovenlaag trok, anders dan beoogd, ook ondernemers naar de stad die kansen zagen in industriële ontwikkeling en die kansen ook wisten te benutten.

RIVIER

DE

WAAL

Nieuwe Haven

Waalkade

Gem. E. Bodea Zwaanturiching

Gemeente

Kaart van Nijmegen, 1908. Coll. Regionaal Archief Nijmegen.

Hatert

Groenewoud

Binnen de omarming van de singels en statige uitvalswegen werd een invulling gerealiseerd met particuliere huurwoningen, werkplaatsen en fabrieken, waarmee de basis werd gelegd voor de wijken Altrade en Bottendaal. De liberale elite had wel enig oog voor de lagere middenklasse en realiseerde het eerste project voor sociale woningbouw in Nijmegen: Volksbelang 1894. En vanaf 1910/1920 bouwden de woningbouwverenigingen in tientallen jaren vele duizenden sociale huurwoningen voor de fabrieksarbeiders en lagere middenklassen. Nijmegen werd een industriestad, een ontwikkeling die al voor 1920 inzette en die in de jaren '50 tot volle bloei kwam. De elektriciteitscentrales, de Waalbrug en het Maas-Waalkanaal met zijn havens en het westelijk Waalfront met zijn fabrieksgebouwen waren hiervan de meest in het oog springende bakens. Nijmegen werd in deze tijd bestuurlijk ook een katholieke stad: met de invoering van het algemeen kiesrecht in 1919 en 1921 nam de katholieke zuil het bestuurlijke roer over van de welgestelde liberale en protestantse elite. Zo werd de kiem gelegd voor de omvorming van de liberale woonstad naar een katholieke industriestad.

Die industriestad was dus aanvankelijk niet beoogd, maar ze groeide niettemin onstuimig en werd daarna bestuurlijk omarmd. Na de eerdere particuliere invulling van de singelgordel, Altrade en Bottendaal werd nu, wat verder vanaf de binnenstad, een krans van arbeiderswijken met sociale woningen gebouwd: Hengstdal, Willemskwartier, Wolfskuil en Waterkwartier. Hiervoor waren de woningbouwverenigingen verantwoordelijk, daartoe in staat gesteld door de Woningwet 1901 (Woningbouwverenigingen Nijmegen, De Gezonde Woning, De Gemeenschap). Deze nieuwe stukken Nijmegen werden katholiek vormgegeven; de nieuwe wijken vielen samen met de nieuw gevormde parochies; het verenigingsleven stond onder toezicht van de pastoors, het onderwijs was katholiek met grote betrokkenheid van broeders en nonnen. De wijken werden gebouwd rond een fraai groot kerkgebouw, met aangrenzend katholieke jongens- en meisjesscholen. Het katholieke karakter van de stad werd zeker ook op een bijzondere manier bepaald door de komst van de Katholieke Universiteit: een onbedoeld gevolg van de katholisering van het liberale Nijmegen.

Katholieke Universiteit 1923, met de hakken over de sloot

De universiteit – de kroon op de katholieke emancipatie – was in 1923 slechts met steun van de katholieke meerderheid welkom geheten in Nijmegen. Liberalen, protestanten en socialisten stemden tegen en kwamen maar een stem tekort om dit te blokkeren. De fysieke impact in de stad was aanvankelijk relatief beperkt, omdat er zich nog weinig studenten inschreven en de Katholieke Universiteit (KU) zich richtte op alfa-studies. De universiteitslocaties bleven beperkt tot enkele verspreide gebouwen in de binnenstad en de nieuwbouw van de aula op een deel van de Wedren. Maar in het spoor van de universiteit trok een stoet van tientallen kloosterordes naar Nijmegen om daar kleinseminaries, internaten en studiehuzen voor de academische opleiding van de eigen priesters te stichten. Dat waren vaak grote monumentale gebouwen, zoals voor de ordes van Dominicanen, Augustijnen en Jezuïeten.

Na WO2 zette de universiteit echter in op de uitbouw van de opleidingen met medische en natuurwetenschappelijke richtingen, waarvoor in stappen het landgoed Heyendaal werd aangekocht. In combinatie met de democratisering van het hoger onderwijs leidde dit vanaf 1960 tot een snelle groei van de KU en de geleidelijke concentratie daarvan op Heyendaal. Nijmegen werd zo een stad van twee werelden. Enerzijds de wereld van eenvoudige, maar grootschalige, fabrieken en feitelijk los daarvan de in omvang en betekenis expanderende universiteit. De verbintenissen tussen beide werelden waren summier. Nijmegen bleef een katholieke industriestad die een katholieke universiteit onderdak bood. In de jaren vijftig was meer dan de helft van de Nijmeegse beroepsbevolking werkzaam in de nijverheid en waren er slechts enkele duizenden studenten ingeschreven.

Industriële neergang vanaf 1970

Vanaf 1970 zette de neergang van de katholieke industriestad in. De sluiting van de Nijma-fabriek was de eerste in een reeks van tientallen; na een piek van 2000 arbeiders in de vijftiger jaren was dat aantal rond 1970 al teruggelopen naar rond 1000 mensen. Met een loonstop poogde de directie het verdere verval te stoppen. Tevergeefs, want binnen enkele jaren moest het bedrijf de poorten sluiten. Dit was de eerste in een lange reeks van bedrijfssluitingen: tussen 1970 en 1985 ver-

loren in totaal bijna 20.000 arbeiders hun baan. Veel kans op vervangend werk was er niet; Nijmegen was dan wel een industriestad met een reeks van middelgrote fabrieken, maar het waren meest eenvoudige bedrijven, afhankelijk van goedkope arbeid. Ze konden overleven in een beschermde economie, producerend voor een afgeschermd Nederlandse markt. Maar met het opengaan van de grenzen en het automatiseren van de productieprocessen kwamen al deze fabrieken in korte tijd aan hun einde. Slechts enkele industriële bedrijven zagen kans om zich in de nieuwe wereldeconomie een plek te veroveren: Smit Transformatoren en Philips Semiconductors zijn daarvan de bekendste. Vervangend werk was er dus nauwelijks en het gevolg was, naast persoonlijke en sociale drama's, het wegvallen van de economische basis van de stad. Grote delen van de bevolking werden afhankelijk van een bijstandsuitkering: rond 1990 waren er zo'n 20.000 mensen, op een totaal van 150.000 inwoners, die een bijstandsuitkering ontvingen. Daaronder waren in die periode ook grote aantallen studenten. De aansluiting met de arbeidsmarkt was slecht en velen kozen ervoor om hun studie niet af te ronden maar wel verder te leven op basis van hun studietoelage. Toen hieraan door de minister in 1988 vrij radicaal een maximumtermijn werd gesteld, leidde dat in de herfst van 1988 tot een instroompiek van 4.000 voormalige studenten in de sociale bijstandsregeling, met grote financiële gevolgen voor de gemeente.

Onafhankelijk van het instorten van de industriële basis, maar wel parallel daaraan, kwam ook de katholieke vormgeving van de maatschappij aan het wankelen. De kloosters liepen leeg, de gelovigen verlieten de katholieke kerken, de PvdA nam de politieke leiding in de gemeenteraad over van KVP/CDA en de katholieke instellingen voor onderwijs en maatschappelijke activiteiten seculariseerden in snel tempo.

De gemeente Nijmegen werd door deze ontwikkelingen voor grote uitdagingen gesteld, niet alleen sociaal, maar ook functioneel en ruimtelijk. Na WO2 was de inspanning allereerst gericht geweest op de wederopbouw van de verwoeste binnenstad en de stadsuitbreiding met nieuwe wijken tot over het Maas-Waalkanaal, zoals Dukenburg. Als vervolg daarop koerste Nijmegen samen met de provincie Gelderland op een bebouwing van de Ooijpolder, totdat minister Schut een streep door deze plannen zette en de polder met heuvelrug aanwees als beschermd landschap. Vanaf de jaren zeventig concentreerde Nijmegen zich op de verdere uitbouw in Lindenholt en een herontwikkeling van de al goeddeels gesloopte Benedenstad. De belangrijkste keuzes hiervoor werden in 1974 en 1975 door de gemeenteraad vastgelegd. Maar tegelijkertijd kwam het verval van de goedkope huurwoningen in de wijken Altrade en Bottendaal steeds scherper in beeld. Dit voegde zich bij het slechte woonmilieu in deze wijken als gevolg van de daar nog royaal aanwezige industriële activiteiten. Bewoners die daarvoor voldoende verdienden verhuisden vanuit Altrade en Bottendaal naar de nieuwe wijken in de na-oorlogse stadsuitleg. Zij werden in de slecht onderhouden woningen opgevolgd door studenten en 'gastarbeiders'. Bij bewoners van Bottendaal en ook bij een enkel lid van de gemeenteraad leidde dit tot initiatieven om voor die wijk radicaal te breken met het verleden en te kiezen voor een nieuw bestemmingsplan, volledig gericht op wonen.

Stadsvernieuwing Bottendaal en Altrade, bouwen voor de buurt

In 1977 nam de gemeenteraad het initiatief om B&W op te dragen om voor Bottendaal een nieuw bestemmingsplan op te stellen waarin nadrukkelijk zou worden gekozen voor het woonkarakter van deze wijk. In hoog tempo werd hiervoor een integraal uitvoeringsplan ontwikkeld dat als doel had om de reeds leegstaande fabrieksgebouwen op te kopen en de resterende industrie op termijn te verplaatsen. De vrijgekomen fabrieksgebouwen werden door de gemeente gesloopt en op deze locaties kwam sociale woningbouw onder het motto 'Bouwen voor de buurt'. Parallel hieraan werd het plan opgesteld om enkele honderden, slecht onderhouden, huurwoningen op te kopen, deze te slopen om ze daarna door nieuwbouw te vervangen. Dit laatste voornemen leidde tot veel protest van de wijkbewoners en werd vervolgens door de gemeenteraad afgewezen. De koers werd daarop verzet: er kwam gemeentelijke subsidie voor eigenaar-bewoners die zelf hun woningen wilden renoveren. Daarnaast kocht de gemeente zelf de slechtste particuliere huurwoningen, om deze vervolgens in clusters te renoveren en daarna over te dragen aan de sociale woningsector; het zogenaamde APW-programma ('Aanpak Particuliere Woningen'). Belangrijk was ook dat Nijmegen, als onderdeel

Stadsvernieuwing in Bottendaal: v.l.n.r.: renovatie particuliere woningen; de behouden schoorsteen van de voormalige Dobbelman zeepfabriek; tegeltableau ter herinnering aan Martens Tricotagefabriek; woningrenovatie Graafse-dwarsstraat. Foto's: Piet Timmermans.

van het gemeentelijke monumentenbeleid, besloot om de singelgordel en aansluitende delen van Altrade en Bottendaal aan te wijzen als Beschermd Stadsbeeld, en hieraan een gemeentelijke subsidie-regeling voor de eigenaren te verbinden. Alle sporen tezamen – vervangen fabrieksgebouwen door sociale woningbouw, grondige renovatie en in sociaal beheer brengen van de slechte huurwoningen, slopen van een aantal niet-renoveerbare huurwoningen, gedeeltelijke aanwijzing als gemeentelijk beschermd stadsgezicht en tenslotte het woonmilieuprogramma – legden de basis voor de populaire wijk die Bottendaal nu is geworden. Met enige vertraging en wat minder geconcentreerd koos de gemeente vervolgens ook voor eenzelfde aanpak in Altrade, opnieuw met groot succes. Daarna werd deze integrale aanpak van stadsvernieuwing ingepast in de bestuurlijke en ambtelijke organisatie, geïntegreerd in het stedelijk structuurplan en de gemeentelijke begroting voor de hele stad en ook gerealiseerd in Willemskwartier, Wolfskuil en Waterkwartier. Ook de huidige omvorming van het Waalfront in Nijmegen-West in een hippe woonwijk aan de Waal past binnen deze strategie. De in 2022 gerealiseerde sloop van de kolencentrale kun je rustig benoemen als het requiem voor Nijmegen Industriestad en het neerhalen van de 150 meter hoge schoorsteen als het slotakkoord van daarvan.

Stadsvernieuwing: behoud en ontwikkeling van cultuurhistorisch erfgoed?

Het behoud van cultuurhistorische waarden is nooit een uitgesproken doel van de stadsvernieuwing in Altrade en Bottendaal geweest, maar toch heeft de keuze voor woningrenovatie, in plaats van sloop plus opvolgende nieuwbouw, een belangrijke bijdrage geleverd aan dat behoud van het erfgoed. Zeker ook door dit te combineren met de aanwijzing van grote delen van de 19e-eeuwse schil tot Beschermd Stadbeeld is dat erfgoed goed behouden. Die aanwijzing heeft overigens ook omvangrijke ingrepen in het betreffende erfgoed in goede banen kunnen leiden, zoals het behoud van het straataanzicht van de Volksbelang-1894-buurt: de oorspronkelijke straatgevels zijn behouden en daarachter zijn moderne sociale woningen gerealiseerd. Veel waardering krijgt ook, ondanks de voorafgaande integrale sloop, de nieuwbouw van het Rode Dorp. De reconstructie versterkte het 'tuindorp'-karakter van de buurt en was ook in sociaal opzicht succesvol: een ruime meerderheid van de bewoners ging akkoord met sloop en meer dan 70% keerde na herbouw terug in de buurt. Opval-

Nieuwbouw Rode Dorp, 1995-2003, in de Broerweg met links het complex De Romein, ontwerp: Van Hontem Architecten.

Links: behoud en herbestemming van kazernes naast nieuwbouw op het voormalige LIMOS-terrein. De Romeinse zuil in de Eikstraat, waarvan het keizerbeeld vanwege bezuinigingen ontbreekt; rechts: katholiek erfgoed met het Neboklooster en achterzijde Maria Geboortekerk aan het Mariaplein. Foto's: Piet Timmermans.

lend was ook de geslaagde herontwikkeling van de Limoskazerne tot een zeer geslaagde wijk met een diversiteit aan woonvormen en activiteiten, waaronder een groot aantal ateliers, een basisschool en een asielzoekerscentrum. Het tot een centraal park omgetoverde voormalige exercitieterrein levert een levendige meerwaarde op voor mensen uit een ruime omgeving.

Voor het behoud van katholiek erfgoed in de oude arbeiderswijken zijn vanaf 1990 enkele besluiten van de gemeenteraad cruciaal, waarbij aan dit erfgoed een beschermde status als gemeentelijk monument werd gegeven. Bovendien besloot de gemeenteraad om daarvoor te investeren vanuit de stadsvernieuwingsgelden. Opvallend is dat de initiatieven hiervoor niet uit de katholieke hoek kwamen, maar dat hiervoor het krediet naar de PvdA-fractie moet gaan. Die stelde aan de gemeenteraad voor om drie miljoen gulden uit de stadsvernieuwingsgelden in te zetten voor de restauratie van enkele monumentale katholieke kerkgebouwen, waartegen verrassenderwijs door verschillende parochies bezwaren werden ingebracht. Zij bekritiseerden het beleid van het dekenale bestuur dat op die restauratiegelden wilde inspelen. De parochies vreesden dat daarmee de discussies over de sluiting van leeglopende kerkgebouwen op oneigenlijke motieven zouden worden gevoerd. En toen een PvdA-raadslid in 1992 voorstelde om de belangrijkste kloosters op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen werd dat voorstel door de wethouder voor cultuur afgewezen op advies van de Nijmeegse monumentencommissie. Een paar jaar later kwam de gemeente gelukkig tot inzicht en ging alsnog over tot bescherming als monument.

De bescherming van het katholieke erfgoed kwam dus tot stand, zij het aanvankelijk haperend. Jammer genoeg is die bescherming bij het industriële erfgoed slechts incidenteel gelukt. Het stadsvernieuwingsbeleid was eenduidig: oude fabrieken opkopen en slopen als voorbereiding op sociale woningbouw. Dit beleid werd zeker in de eerste jaren sterk gestuurd door de voor dit doel van rijkswege ter beschikking staande subsidies en door het gebrek aan waardering voor de leegkomende fabrieksgebouwen. Ook speelde zeker mee dat er nauwelijks aanbod was van alternatieve gebruiksopties en alleen de woningbouw-verenigingen bereid waren om op de fabriekslocaties in woningbouw te investeren. Het gevolg was dat er lange tijd nauwelijks onderzoek werd gedaan naar een herontwikkeling van leegkomende fabrieksgebouwen, waarmee kansen voor herinvulling zijn gemist. Uitzonderingen op deze regel zijn er slechts sporadisch.

Het Splendorgebouw aan de St Annastraat is een mooie uitzondering als het gaat om een alternatieve invulling en bij de herontwikkeling van het Dobbelmanterrein was er bewuste aandacht voor een hergebruik van industriële onderdelen en aspecten in de nieuwe opzet. Maar bij de realisatie van het nieuwe Waalfront in Nijmegen-West is er pas na zeer veel inzet van buiten de lokale politiek ruimte gemaakt voor behoud van een klein deel van het oude Honigcomplex. Gelukkig is er, overigens ook als gemeentelijke respons op maatschappelijke initiatieven, gekozen voor hergebruik en renovatie van de monumentale Nijma-fabriek. En in Nijmegen-Oost is op particulier initiatief de oude Nimco-schoenfabriek weer fraai in het zicht gebracht. Maar in het totaal is dit een schrale oogst voor een

sector die 50 jaar geleden nog verantwoordelijk was voor de helft van de lokale economie.

Symptomatisch voor de verwaarlozing van het industriële erfgoed is de discussie over het behoud van belangrijke delen van de Maertens tricotagefabriek in Bottendaal door deze deels te integreren met de nieuw te bouwen sportzaal. Hiervoor was door architect Paul van Hontem in overleg met wijkbewoners een plan uitgewerkt, dat ook de steun kreeg van een aantal raadsleden. De steun bleek onvoldoende en het prachtige pand werd gesloopt: slechts een aantal mooie tegeltableaus werd gered en in de voorgevel van de nieuwe sportzaal verwerkt.

Met uitzondering van het industrieel erfgoed is het cultuurhistorisch erfgoed van Nijmegen als katholieke industriestad al met al goed beschermd in de stadsvernieuwing. Het politieke uitgangspunt, 'bouwen voor de buurt', is hiervoor een belangrijk argument geweest. En er zijn goede argumenten om te betogen dat het succes van de stadsvernieuwing in Altrade en Bottendaal ook een belangrijke impuls heeft geleverd aan het in goede staat behouden van het erfgoed uit de liberale woonstad, de eerste stadsuitleg van singels en hoofdwegen. Er zijn echter ook grote kansen gemist om bij het steeds verder uitgroeien van Nijmegen het Romeinse, ondergrondse erfgoed tot nieuw leven te brengen.

Het Nijmeegse beleid met betrekking tot het Romeinse erfgoed kan als ronduit nalatig worden getypeerd. Nijmegen slaagde en slaagt er niet in de archeologische Romeinse ondergrond in te zetten als inspiratiebron voor nieuwe ontwikkelingen. In Nijmegen-Oost, waar ooit langdurig grote legerkampen waren ingericht, blijft de herinnering bijna zonder uitzondering beperkt tot markeringen in de bestrating. Slechts incidenteel is er bovengronds iets gerealiseerd dat de maat en vormen van het Romeinse verleden demonstreert. Ook toen er ruimte was voor een nieuw ontwerp, zoals bij de nieuwbouw van het Rode Dorp, werd het Romeinse verleden door de noodzakelijke opgravingen eerder gezien als vertragende factor dan als inspiratiebron voor het nieuwe tuindorp. Pas tien jaren later werd met de gereconstrueerde zuil in de Eikstraat een marginaal zicht geboden op het Romeinse verleden. En het blijft bij deze ene kleine uitzondering. Ronduit ergerlijk is ook de halsstarrigheid waarmee in het nieuwe Waalfront het concrete Romeinse verleden van Ulpia Noviomagus wordt genegeerd als inspiratie voor de nieuwe wijk. Het actuele beleid daarvoor kan het beste worden omschreven als opgraven als het niet anders kan en dan zand erover; opgeruimd staat netjes.

De prijs van succes: sociale omvorming

Het is 2021, de stadsvernieuwing van Altrade en Bottendaal is afgerond; de projectorganisatie is ontbonden. Het zijn geliefde wijken met goede voorzieningen en een gevarieerde bevolking geworden. De ruimtelijke gevolgen van de neergang van de fabrieken in deze wijken en de leegloop van de katholieke kerken en kloosters zijn opgevangen en vertaald naar een nieuwe succesvolle start; het beoogde ruimtelijke doel lijkt behaald, maar dat kan niet zonder meer gezegd worden van het sociale doel. Dat was in de kern gericht op het vasthouden en terughalen van de oorspronkelijke wijkbewoners. In Bottendaal lukte dat aanvankelijk zeker bij de nieuwbouw op de voormalige fabrieksterreinen door voorrang te geven aan de wijkbewoners, ook als ze al verhuisd waren naar buiten de wijk. Maar de woningen en straten die aanvankelijk niet in het vernieuwingsproject werden opgenomen, omdat de kwaliteit nog voldoende was, bleken – mede door het succes van de radicale vernieuwingsslag in de rest van de wijk – zeer geliefd bij jonge en hoog opgeleide mensen. Die zagen nu toekomst voor zichzelf in deze straten en kochten de vrijkomende huurwoningen op voor eigen gebruik en investeerden daarin. En dergelijke jonge mensen waren er door de enorme groei van universiteit en HBO-onderwijs inmiddels in grote aantallen.

Het succes van het bouwen voor de buurt leidde tegelijkertijd dus ook tot een vrij drastische verandering in de bevolkingssamenstelling van Bottendaal. Hetzelfde proces bleek zich later ook in Altrade en Hengstdal te voltrekken; en is nu gaande in andere oude wijken. Gelukkig is er door het 'Bouwen voor de buurt' in al die wijken een grote buffer aan sociale woningbouw gerealiseerd, die grote delen van deze wijken in principe bereikbaar houdt voor mensen met lagere inkomens. Maar daarbij is het goed om te bedenken dat deze buffer met sociale woningbouw en de toegankelijkheid daarvan voor lage inkomens onder grote druk staat door het liberale beleid van opeenvolgende ministers en door de voortgaande groei van Radboud Universiteit (RU) en Radboudumc.

Hoe dan ook: de neergang van de industrie vertaalde zich in failliete bedrijven, waarvan de arbeiders met een uitkering naar huis gestuurd werden. De Nijmeegse stadsvernieuwing en het bouwen voor de buurt maakten die oude wijken aantrekkelijk voor de omzetting van particuliere huurwoningen in koopwoningen, en daarmee werd de deur opengezet voor de instroom van hoogopgeleide jongeren. Hun instroom in die expanderende koopmarkt en in een deel van de sociale woningbouw veranderde de sociale samenstelling en het leven in die oude wijken definitief. Dat was een niet beoogd neven-effect van de onverwachte en lang ook door politiek Nijmegen genegerde opbloei van de universiteit en het academisch ziekenhuis. Tot midden negentiger jaren was er ook nauwelijks oog voor de vele succesvolle bedrijven die in enkele jaren vanuit de universiteit waren ontstaan. Tot het midden van de jaren negentig overheerste het beeld dat de universiteit eerder een belangrijke bijdrage leverde aan de instroom bij de sociale dienst dan dat die een nieuwe basis aan het vormen was voor de economische opbloei van de stad. Het meest sprekende voorbeeld van die ontwikkeling is Synthon BV, in 1991 opgericht door de organisch chemicus Dr. Jacques Lemmens, en inmiddels een internationaal opererend farmaceutisch bedrijf met 1500 werknemers.

*Topografische kaart universiteitsterrein 1957.
Foto onder: luchtfoto campus 1976.*

*Luchtfoto van Huize Heyendael (links boven) met verpleegsters-
flat en verpleeggebouw in 1965 (foto Louis Drent).*

Huize Heyendaal, naar een ontwerp van Charles Estourgie, in 1914 gereed gekomen als villa van Frans Jurgens, met een landschapspark en jachtterrein rondom. Rechts: Verpleegstersflat, nu: studentenhuisvesting. Foto's: Paul van Hontem.

Heyendaal: van landgoed naar stedelijk zwaartepunt

De opbloei en uitgroei van de Katholieke Universiteit Nijmegen (vanaf 2004 Radboud Universiteit), en later ook van de Hogeschool Arnhem Nijmegen (HAN), waren een autonoom proces, onafhankelijk van het gemeentelijk beleid. Dat proces werd aangedreven door de uitbouw van de universiteit met het Radboudumc en de B-faculteit enerzijds en de democratisering van het hoger onderwijs anderzijds.

Vanaf het midden van de jaren '90 werd de gemeente zich steeds meer bewust van de enorme betekenis die deze opbloei en de daarmee samenhangende bedrijfsvormingen voor de economie van de stad zouden kunnen hebben. De gemeente koos voor een faciliterende en volgende rol. Faciliterend voor de concentratie van alle opleidingen op Heyendaal en de uitbouw van het Radboudumc. Volgend waar het de huisvesting van de RU- en HAN-studenten en -alumni betrof in de door stadsvernieuwing populair geworden schil van oude wijken rond het stadscentrum.

Het universiteitsbestuur zette Heyendaal na WO2 aanvankelijk primair alleen in voor de opvang van de nieuwe opleidingen: de medische en natuurwetenschappelijke richtingen. De centrale voorzieningen en gebouwen voor de A-faculteiten zouden worden opgevangen op Galgenveld. In de eerste fase van uitvoering werd voor het medische cluster nog aansluiting gezocht bij het nabijgelegen CWZ; dat bepaalde ook de keuze voor de locatie van het eerste verpleeggebouw ('A-gebouw'). Maar al snel kregen die stemmen de overhand die pleitten voor een autonome ontwikkeling van het Medisch cluster op een brede strook vanaf Villa Heyendaal naar de Heyendaalseweg toe, in de richting van de B-faculteit. De ontwikkeling van het Galgenveld als universitaire bouwlocatie werd ingezet met de Studentenkerk en de Mensa, gevolgd door enkele grote complexen studentenhuusvesting langs de Prof. Huybersstraat. Het idee was dat daarna de alfa- en gammafaculteiten zouden volgen en dat een nieuwe noord-zuid-verbinding zou worden aangelegd tussen Galgenveld enerzijds en Heyendaal anderzijds.

Maar al snel werd de koers verlegd naar een volledige concentratie op Heyendaal, waarvoor drie bouwdirecties werden ingericht: respectievelijk voor de medische faculteit annex Radboud ziekenhuis, voor de B-faculteit en voor de A-faculteiten (in samenhang met de algemene universitaire voorzieningen). Een en ander sloot aan bij de beheerstructuur van de universiteit, maar leidde tot drie gescheiden bouwstromen met elk een volledig eigen ruimtelijk karakter, met de industriële vormgeving van de B-faculteiten, de brutalistische systeemhoogbouw van Letteren in het Erasmusgebouw en de op kloostervormen geïnspireerde ontwerpen van de medische faculteit en het Radboud ziekenhuis als uitersten. Zo werd het oude landgoed Heyendaal in bouwkundig opzicht omgevormd tot een 'Driestromenland'.

De samenhang tussen die stromen was ver te zoeken. Niet alleen in architectonisch, maar ook in stedenbouwkundig en landschappelijk opzicht was er sprake van volstrekt uiteenlopende visies

Links: Westbouw Radboudumc. Midden: Erasmusgebouw en de Universiteitsbibliotheek. Rechts: het Mercatorgebouw 3, hergebruik van gebouw technische diensten B-faculteit, anno 2022. Foto's: Paul van Hontem.

en structuren. Dat begon al met de eerste twee bouwstromen voor respectievelijk het medisch cluster enerzijds en de B-faculteiten anderzijds. De planvorming voor de B-faculteiten was geheel in lijn met de organisatorische en bouwkundige opzet van de grote industriële laboratoria, zoals die van Philips en Shell en met een sterk functionalistische, sobere en grootschalige architectuur. Een moeilijk punt was de enorme omvang van het geplande B-complex. Om hiervoor voldoende ruimte te vinden werd uiteindelijk de NZ-ontsluiting van Heyendaal verlegd van de Driehuizerweg naar de Heyendaalseweg, waarvoor zelfs een nieuw viaduct over het spoor naar Venlo werd aangelegd. De gebouwen voor de B-faculteiten werden met al hun betonnen massaliteit en monotonie vervolgens geheel georiënteerd op deze nieuwe ontsluitingsroute. In bijna volledige tegenstelling hiermee werd het medisch cluster ontworpen als een min of meer gesloten carré in een royale groene zone tussen St. Annastraat en Heyendaalseweg; met systematisch gebruik van baksteen en opbreken van de grote bouwvolumes in afzonderlijke bouwdelen. Enigszins chargerend zou je deze bouwkundige confrontatie tussen medisch cluster en B-faculteiten kunnen typeren als een botsing tussen klooster en fabriek.

De enige jaren later opgestarte bouwstroom voor algemene voorzieningen en A-faculteiten werd in een langgerekte strook ten zuiden van de Erasmuslaan gerealiseerd, met zeer sterk uiteenlopende bouwkundige concepten. Voor deze derde bouwstroom gold overigens ook dat deze, evenals eerder bij het medisch cluster, sterk geïnspireerd was door de afgezonderde ligging, afgewend van de wegenstructuur, midden in de bosaanplant van landgoed Heyendaal. Opvallend is ook het ontbreken van een duidelijk centrumgebied in dit universitaire driestromenland, bijna zeker het gevolg van de driedeling in de universitaire bestuursstructuur en de daarmee samenhangende bouwverantwoordelijkheden. Geleidelijk aan ontwikkelde dat centrum zich uiteindelijk toch rond het Erasmusgebouw, als gevolg van de locatiekeuze voor de Universiteitsbibliotheek Nijmegen (UBN), de Rafter en het Sportcentrum (Gymnasion).

Universiteit vanaf 1995 baas in eigen huis: Campus Heyendaal

Vanaf 1995 zette de universiteitsleiding geleidelijk in op een grotere ruimtelijke en bouwkundige integratie op het voormalige landgoed Heyendaal. Hiervoor werd in opdracht van het universiteitsbestuur een landschappelijke visie geformuleerd door architect Ashok Bhalotra. Beslissend voor deze nieuwe koers was het door minister Ritzen in 1995 ingezette beleid van decentralisering van de investeringsbudgetten voor universitaire nieuwbouw. Niet langer hoefde de universiteit zijn bestuurlijke inzet voor bouwplannen te concentreren op het ministerie van onderwijs. Door de decentralisatie van het huisvestingsbeleid lagen alle huisvestingsproblemen en mogelijke oplossingen daarvoor nu in eigen handen van de universiteit, en enkele jaren later gebeurde hetzelfde bij het HBO en MBO. Als eerste vrucht van deze nieuwe situatie kan de aanpak worden genoteerd van de huisvestingsproblemen van de B-faculteiten. Deze waren op dat moment nog pas 25 tot 35 jaar oud, maar vertoonden in belangrijke aspecten fundamentele gebreken.

De faculteitsleiding koerste op een integrale aanpak van deze gebreken waarbij ook op sloop van grote delen van het nog jonge complex werd ingezet. Deze lijn werd overgenomen door het universiteitsbestuur, dat de beslissende stap zette om uit te gaan van volledige sloop annex nieuwbouw,

maar daarbij een voorkeur uitsprak voor een nieuwe locatie van de B-faculteiten. De zoektocht naar die locatie werd een van de grote vraagstukken voor de door Bhalotra te ontwikkelen stedenbouwkundige visie voor Heyendael. Alle hoeken van het terrein tussen Kapittelweg, Houtlaan en spoorlijn werden hiervoor in aanmerking genomen. De inzet van de faculteitsleiding bleef met succes gericht op behoud van de locatie aan de Heyendaalseweg en op acceptatie van die weg als een belangrijke as voor verdere ontwikkeling met universitaire functies. In 1998 sloot het universiteitsbestuur de discussie af en reserveerde een budget van 220 miljoen gulden voor een volledige nieuwbouw van de B-faculteiten op de bestaande locatie. Dit besluit, op het moment van de laagste instroom van studenten in de B-studies, betekende gedurende tien jaar een feitelijk volledige prioriteit voor de B-faculteiten in de universitaire bouwplannen en riep behoorlijk wat weerstand op bij de andere faculteiten.

De eerste stap in de omvorming van het universitaire driestromenland op Heyendael naar een samenhangende campus werd dus gezet met de realisatie van het Huygensgebouw in samenhang met de sloop van de B-faculteiten, die als grote en ontoegankelijke industriële kolossen langs de Heyendaalseweg vanaf 1970 in hoge mate het beeld van de Radboud Universiteit hadden bepaald. Daarvoor in de plaats kwam het transparante en gastvrije Huygensgebouw, met ruime studiefaciliteiten voor alle studenten, omringd door een krans van bedrijfsgebouwen uit het Mercator Science en Technology park. Langs de Kapittelweg werden de faculteiten van de HAN geconcentreerd en iets noordelijk daarvan het Technovium, met daarin de technische opleidingen van het ROC Nijmegen. Tussen de Kapittellaan en Erasmuslaan startte het radicale project van de nieuwbouw van het Radboudumc, en zuidelijk daarvan de omvorming van de aaneengesloten lintbebouwing langs de Thomas van Aquinostraat tot zelfstandige faculteitsgebouwen. Het eerdere universitaire driestromenland werd omgevormd tot de Campus Heyendael. In dat proces valt allereerst een toenemende tweedeling te zien tussen de visies van respectievelijk de Radboud Universiteit (RU) en het Radboudumc.

In de visie van de RU zijn drie hoofdlijnen te onderscheiden. Allereerst is het behoud van het landschappelijk karakter door in te zetten op behoud en geleidelijke restauratie van de resterende fragmenten en onderdelen van het landgoed Heyendael. Even belangrijk is het accepteren van de Heyendaalseweg als een soort universitaire avenue, waarbij in de omgeving van het Erasmusgebouw geleidelijk aan een multifunctioneel universitair centrum wordt ontwikkeld. De derde hoofdlijn in de omvorming van het eerdere driestromenland van B-faculteiten, Radboudumc en alfa & gamma-faculteiten, betreft een nieuw concept voor de facultaire huisvesting. Deze wordt, in navolging van het Huygensgebouw, nu duidelijk gestuurd door het idee van faculteitshuisvesting als academisch community center: elke faculteit krijgt een eigen gebouw dat ruimte biedt aan het facultair onderwijs & onderzoek en alle daarbij betrokken medewerkers, met bovenal ruime studiefaciliteiten voor alle facultaire studenten. Dat alles ingebed in het groene landschap van het voormalige landgoed Heyendael.

Afwijkend, veel compacter en massaler, en sterk naar binnen gericht is de gefaseerde vorming van het nieuwe Radboudumc; met slechts fragmentarisch enig behoud van landschappelijke elementen uit het oude landgoed en zonder een duidelijke bouwkundige oriëntatie op omringende ontsluitingswegen. Vanuit Radboudumc gezien lijken die niet meer te zijn dan de begrenzing van een reststrook tussen umc-gebouwen en St. Annastraat, Heyendaalseweg en Kapittelweg; een reststrook die met geparkeerde auto's wordt gevuld.

Oostzijde Huygensgebouw (ontwerp architect Jan Dekker), 10 maart 2022. Foto Paul van Hontem.

Campus Heyendael: een bedreiging voor cultuurhistorisch erfgoed?

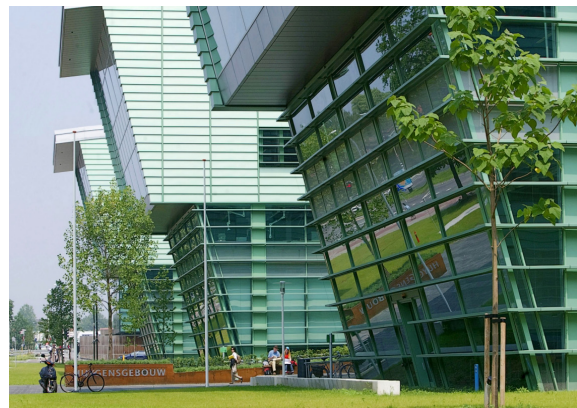
Intussen heeft de doorgezette groei van Radboud Universiteit, Radboudumc, ROC Techniek en HAN ertoe geleid dat Heyendael en directe omgeving het belangrijkste economische gebied is in de regio, met op dit moment rond de 20.000 fte aan werkzame personen, en bijna 40.000 ingeschreven studenten. De omvormende kracht die daarvan uitgaat op het oude landgoed en de eerdere bebouwing is enorm. De bedreiging die deze voortdurende groei oplevert voor de cultuurhistorische waarden is evident.

Vanuit cultuurhistorisch standpunt gezien was er weinig bouwkundig erfgoed te beschermen bij de eerste universitaire bebouwingsgolf op het voormalige landgoed Heyendael, en dat weinige is gelukkig goeddeels behouden: het oorspronkelijk landhuis Oud-Heyendael uit 1799 en Villa Heyendael uit 1923. En het recente behoud van het voormalige klooster Berchmanianum als bestuursgebouw van de RU mag hieraan wel worden toegevoegd. Verrassenderwijs zijn er bij de omvorming van landgoed Heyendael tot Campus Heyendael ook nog op ruime schaal karakteristieken van het landschap en grote delen van de beplanting gerespecteerd. En het weinige bouwkundige erfgoed uit de landgoedperiode is thans ook als monument beschermd. Maar het is goed om te bedenken dat dit op belangrijke punten goeddeels het gevolg is van externe weerstand.

Zo was het RU-bestuur vastbesloten om gebouw Oud Heyendael te slopen en was er een initiatief vanuit de gemeenteraad nodig om dit te tegen te gaan door het gebouw en de toeleidende beukenlaan op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. En in het Bestemmingsplan Heyendael 1977 gaf de gemeente Nijmegen vrij spel aan het unibestuur om in de boszone langs de Houtlaan een reeks van parkeergarages aan te leggen. De daartegen ingediende bezwaren werden door de gemeente op universitair aandringen van de hand gewezen, maar in beroep alsnog door de provincie gehonoreerd. Pas met het hierboven vermelde Plan Bhalotra koos de RU voor het behoud van het landschappelijke karakter van Heyendael en het daaraan aanpassen van de bebouwingsplannen.

Problematisch wordt het opnieuw bij de huidige doorgroei en omvorming van Campus Heyendael. De voortgezette groei van de universiteit vraagt om blijvende aanpassing en uitbreiding van de facultaire huisvesting. De realisatie van het nieuwe concept daarvoor: de faculteit als academisch community center botst in hevige mate met de gebouwen die eerder vanuit een geheel ander concept zijn ontworpen. Het voorlopig opvallendste resultaat van deze botsing is de bijna volledige sloop van de Thomas van Aquinostraat.

Slechts bij toeval, zo lijkt het, worden fragmenten bewaard van de eerste golf van universitaire gebouwen, het driestromenland uit de jaren zestig en zeventig, en van een weloverwogen beleid terzake lijkt nauwelijks sprake. De enige uitzondering blijft het A-gebouw van het Medisch cluster, dat ter bescherming op de gemeentelijke monumentenlijst is geplaatst. Wat nu tijdelijk wordt gespaard, zoals de laatste bouwdelen van de oude B-faculteiten of de laatste resten van de Thomas van Aquinostraat kan zomaar worden gesloopt voor het volgende uitbreidingsplan. En het lijkt niet waarschijnlijk dat het Erasmusgebouw de blijvende huisvesting van Letteren, Theologie en

Naast het nieuwe Huygensgebouw wordt een oud gebouw van de Beta-faculteit gesloopt. Rechts: de voorgevels van de Huygensgebouwen achter elkaar.

Filosofie zal zijn. Dat vraagt om nieuwe functies en grondige aanpassingen voor het Erasmusgebouw; hoe behouden we de unieke kwaliteiten van dat gebouw? En onvermijdelijk komt binnen enkele jaren ook de discussie op over een nieuwbouw voor de aula. Een herbestemming van het huidige aulacomplex lijkt niet het grootste probleem, maar wel interessant is hoe je de vervangende nieuwbouw van de aula inpast op Campus Heyendaal, met respect voor de cultuurhistorische waarden van landgoed Heyendaal en het eerdere driestromenland. En hoe zal die onvermijdelijke aulanieuwbouw optimaal bijdragen aan de verdere versterking van het zich geleidelijk aan ontwikkelende centrumgebied nabij het Erasmusgebouw?

De nieuwe campus kan gemakkelijk zijn toch al beperkte historische diepte verspelen. Het wordt tijd om resterende bouwkundige elementen uit eerdere fasen te herwaarderen en daarvoor proactief de nodige cultuurhistorische bescherming tot stand te brengen. Dat vraagt om een actief gemeentelijk beleid. Zo'n gemeentelijke inzet zou relatief nieuw terrein zijn voor de gemeente Nijmegen, want historisch hebben RU en Radboudumc in grote zelfstandigheid kunnen bouwen en min of meer de vrije hand gehad in het ontwikkelen van de eigen huisvestingsplannen.

Van katholieke industriestad naar sociale universiteitsstad, een geslaagde transitie?

De uitleg van de oude vestingstad als liberale woonstad was nu 150 jaar geleden het ideaal van de Nijmeegse burgerij: industriële ontwikkeling stond daarbij absoluut niet voorop, die wilde men liever tegengaan. Maar de woonstad trok ook ondernemers aan die met inzet van de snel groeiende bevolking Nijmegen vanaf 1910 omvormde tot een belangrijke industriestad. Vanaf 1923 werd daarin ook de Katholieke Universiteit ondergebracht door een met krappe meerderheid genomen besluit van de gemeenteraad. Deze universiteit bleef lang een kleine speler in het gemeentelijke krachtenveld, maar in het kielzog van de katholieke universiteit trokken tientallen kloosterordes naar Nijmegen en versterkte daar de katholieke vormgeving van Nijmegen als industriestad. Pas met de opstart van de medische- en natuurwetenschappelijke richtingen en de democratisering van het hoger onderwijs groeide de omvang, zichtbaarheid en belang van dat universiteit en in het spoor daarvan het HBO.

Vanaf 1970 begon de neergang van Nijmegen industriestad en in het spoor daarvan zette ook het verval in van met name Altrade en Bottendaal. Op de neergang van de industrie en de daaruit volgende massale werkloosheid in de oude wijken had Nijmegen geen antwoord. Maar ze wist in de jaren '70 wel een stedenbouwkundig succesvol stadsvernieuwingsbeleid te formuleren en uit te voeren. Dat nadert nu zijn afronding met het nieuwe Waalfront in Nijmegen-West. In Bottendaal, Altrade en Hengstdal is te zien dat het succes van deze stadsvernieuwing vervolgens de inleiding is geweest voor een ingrijpende verandering in de sociale samenstelling van die wijken. In sterk toenemende mate worden deze vroegere arbeiderswijken nu bewoond door afgestudeerden uit het hoger onderwijs. Nijmegen industriestad is daarmee in deze wijken steeds meer een vage herinnering aan vroeger, waarbij nog slechts op enkele plekken deze herinnering wordt gesteund door bouwkundige resten van die verdwenen industrie.

Zoals de alumni en medewerkers van RU en HAN de oude arbeiderswijken steeds meer van karakter veranderen, zo heeft de RU in combinatie met Radboudumc het landgoed Heyendaal overgenomen en vormt dat in fasen om tot Campus Heyendaal. En in het spoor van de RU en HAN zijn er in Nijmegen en omgeving een groot aantal bedrijven ontstaan waarin de afgestudeerden van HAN en RU de boventoon voeren. De katholieke industriestad is in snel tempo een sociale universiteitsstad aan het worden. In een vlak voor de eeuwwisseling opgesteld overzicht bleken er al enkele honderden spin-off-bedrijven vanuit Heyendaal te zijn ontstaan met op dat moment al ruim 3000 nieuwe arbeidsplaatsen, de meeste daarvan op academisch en HBO-niveau.

De transitie van industriestad naar universiteitsstad is ingeleid met massaal functieverlies zowel bij mensen als bij gebouwen: woonwijken kwamen in een negatieve spiraal van verwaarlozing, leegloop en verval. Die negatieve spiraal werd doorbroken door een succesvolle strategie van stadsvernieuwing en de onafhankelijk daarvan opbloeiende universiteit. Maar beide processen hebben sterke druk gezet op het cultuurhistorisch erfgoed, een ook nu nog voortgaande druk. Die voortgaande druk was en is vooral een bedreiging voor het industrieel erfgoed, het katholieke erfgoed, het landschappelijk erfgoed en het jonge universitaire erfgoed. Is het daartegen bestand of, als dat niet zo is, wordt het erfgoed dan voldoende beschermd door gemeentelijk beleid, of zijn er nieuwe bedreigingen in opkomst voor het erfgoed. Kortom: zullen we dat erfgoed behouden of is er extra inzet nodig ?

Behouden erfgoed?

Voor de leeglopende fabrieken was sloop gevolgd door sociale woningbouw het standaard-recept. Slechts bij uitzondering werden belangrijke bouwdelen hergebruikt of ingepast in de nieuwbouw: de Dobbelman zeepfabrieken, Splendor lampfabrieken, Nimco schoenfabrieken, de Nijma en het Honig-terrein springen er positief uit. En met de sloop van de kolencentrales lijkt dit hoofdstuk te zijn afgesloten. De oogst van behouden industrieel erfgoed is daarmee een schrale oogst, maar die lijkt wel behouden voor de toekomst. Beter is het gesteld met het behoud van de sociale woningbouw die door de woningbouwverenigingen voor de arbeiders werd gerealiseerd. Grote delen hiervan zijn grondig gerenoveerd en behouden voor de toekomst van de sociale huisvesting. Ook het leeglopende katholieke erfgoed van kerken en kloosters is nog verrassend vaak behouden. Bij de kloosters betekende dit meestal structurele omzetting naar woonfuncties, bij de kerken is de blijvende bescherming door hergebruik met nieuwe stabiele functies in nogal wat gevallen nog niet bereikt. Met name zijn er nogal wat situaties waarin het actueel gebruik beperkt blijft tot eredienst waaraan een uitstervende groep ouderen deelneemt; leegloop van de eredienst leidt tot leegstand van het kerkgebouw, en wat dan? Er blijft een in sterkte toenemende bedreiging voor de kerkgebouwen uit het katholieke erfgoed.

Het landschappelijk erfgoed van landgoed Heyendael is voor een belangrijk deel verdwenen, een onvermijdelijk gevolg van de zeer sterke ontwikkeling van de Radboud Universiteit en het Radboudumc. Er zijn echter belangrijke verschillen te zien door een tweedeling op het oude landgoedgebied tussen het RU-terrein en Radboudumc-domein. Van het door Radboudumc in gebruik genomen deel is het oorspronkelijke landschappelijke beeld nagenoeg verdwenen: slechts enkele sterke fragmenten resteren. Problematisch is ook het ontbreken van een goede bouwkundige aansluiting van het Radboudumc op de omgeving; die wordt nu verzorgd door uitgestrekte parkeervelden. Het oorspronkelijke doel van een ziekenhuis in een kloosterachtige setting in het groen is totaal uit beeld geraakt. Beter is het afgelopen met het door de Radboud Universiteit in beslag genomen deel van het landgoed. Hiervan zijn grote delen nog integraal behouden en er is over het algemeen sprake van een geslaagde inpassing van de gebouwen in het landschap. Bovendien is er uitgaande van sportcentrum en B-faculteiten een geslaagde ontwikkeling van de oostzijde van de Heyendaalseweg tot stand gebracht, welke ook voor een informele integratie van dat gebied met Park Brakkenstein heeft geleid. Aan de zuidzijde heeft de aankoop en integratie van het monumentale Berchmanianum in de campus geleid tot een versterking van de landschappelijke en ruimtelijke kwaliteiten van de campus; en tegelijk ook de centrumfunctie van het Erasmusgebouw en de omgeving versterkt.

Van het universitaire erfgoed uit de vooroorlogse startfase rest alleen de oude aula nabij de Wedren. Eveneens resteert een groot deel van de eerste fase van universitaire bebouwing op Heyendael. Inmiddels zijn echter de RU en het Radboudumc vergevorderd in het omvormen van dit bouwkundige driestromenland naar Campus Heyendael, waarvoor massaal de eerdere bebouwing wordt gesloopt en nieuwe concepten worden gehanteerd. Daardoor voegen zich de zorgen om het behoud van de resterende landschappelijke kwaliteiten van Landgoed Heyendael bij de zorgen om het behoud van belangrijke delen uit de eerste fase van universitair bebouwing van Heyendael.

Per saldo rest een positief beeld voor het erfgoed van Nijmegen als katholieke industriestad, met vooral zorgen om het blijvende behoud van de katholieke kerkgebouwen uit die periode. En ook voor het landschappelijk erfgoed van Heyendael ziet de balans er verrassend positief uit, ondanks de eerder geformuleerde kritiek op de gebrekkige omgang daarmee binnen de plannen van Radboudumc. Ronduit bedreigend is echter het perspectief voor behoud van het recente bouwkundige erfgoed op Campus Heyendael. Zowel bij RU als Radboudumc is weinig waardering of inzet te vinden voor behoud of integratie van de eerste fase van bebouwing op Heyendael. De voortgaande groei van RU en Radboudumc in combinatie met nieuwe huisvestingsconcepten vormen een zeer grote bedreiging voor het behoud daarvan. Daarbij voegt zich dan nog de energiecrisis, die weer geheel nieuwe eisen stelt aan de gebouwde omgeving. Kan het nu nog behouden, maar formeel niet beschermd erfgoed, die dreigingen wel aan? Of wordt het tijd dat de gemeente Nijmegen ingrijpt en zijn erfgoedbeleid aanscherpt?

Klimaatcrisis: een bedreiging voor Nijmeegs erfgoed?

De elkaar opvolgende transities van woonstad naar industriestad en van industriestad naar universiteitsstad werden in sterke mate gedreven door omvangrijke ontwikkelingen in de economische basis van de stad. Deze hadden gemeen dat die zich hebben ontwikkeld buiten het gemeentelijk beleid om, of zelfs daarmee in strijd waren. Pas in tweede of derde instantie omarmde het gemeentelijke beleid de nieuwe ontwikkelingen en probeerde het daaraan richting te geven. Maar ook daarbij is de werkelijkheid sterker gebleken dan de leer: het cultuurhistorisch, bouwkundig en ruimtelijk succesvolle stadsvernieuwingsbeleid heeft onbedoeld de oude wijken opengelegd voor een niet bedoelde sociale omwenteling. De uit Altrade en Bottendaal weggetrokken populatie is niet teruggekomen. Het hoger onderwijs veroverd de oudere wijken als woongebied voor zijn studenten, medewerkers en alumni.

En nu zijn we in een klimaatcrisis beland, met allereerst direct ingrijpende gevolgen voor onze energiehuishouding, maar met bijna zeker ook grote afgeleide gevolgen voor delen van de lokale economie, zoals vervoer, techniek en logistiek. De vervanging van de Nijmeegse kolencentrales door windmolens en zonnestroomparken is niet slechts een illustratie van de energietransitie, maar eerder het begin van een grote verschuiving in de economische basis van de stad en daarmee de inleiding van een volgende ruimtelijke en maatschappelijke transitie in Nijmegen. Wie precies weet wat dat allemaal inhoudt mag het zeggen, maar zeker is al wel dat de energietransitie een grote druk zal leggen op het behoud van het Nijmeegse bouwkundige erfgoed.

De energietransitie vraagt om hoogwaardig geïsoleerde woningen en gebouwen, vraagt gecontroleerde ventilatie met warmte-terugwinning, vraagt om nieuwe, waarschijnlijk collectieve, warmtebronnen voor verwarming en koken. Kortom de energietransitie vraagt om grote investeringen in de gebouwde voorraad. En hoe ouder die voorraad, des te groter en indringender zullen de vereiste ingrepen zijn. En als die oude voorraad ook nog functioneel verouderd is en daardoor moet worden gemoderniseerd, dan kan de balans zeer snel doorslaan van isoleren en aanpassen naar slopen en nieuw bouwen. Dit risico voegt zich bij al bestaande risico's in delen van Altrade, Bottendaal en Hengstdal waarbij in de stadsvernieuwingsaanpak van de jaren '70 en '80 ondanks een slechte bouwkundige beoordeling voor een renovatietraject is gekozen in plaats van voor sloop en nieuwbouw. Dit dubbele risico werkt des te sterker door bij de vaak eenvoudige woningen in die wijken.

Op Heyendaal treft dit dubbele risico vooral de resterende bebouwing uit de eerste bebouwingsgolf van Heyendaal, bijvoorbeeld de niet gesloopte bouwdelen van de oude B-faculteiten, de oudere preklinische onderdelen van de medische opleidingen, de restanten van de Thomas van Aquinostraat en het Erasmusgebouw. Deze delen zijn vaak door hun ontwerp en bouwkundige uitvoering energetisch verspillend en ze zijn door ontwikkelingen in het facultaire huisvestingsconcept functioneel verouderd. Wat nu tijdelijk is gespaard, kan zomaar worden gesloopt voor het volgende universitaire uitbreidingsplan. Kunnen we uit de eerdere Nijmeegse transities misschien iets leren voor de nu haperend in uitvoering komende energietransitie? En dan in het bijzonder: kunnen die eerdere ervaringen ons helpen om het cultuurhistorisch erfgoed te behouden door de energietransitie te helpen? Cultuurhistorisch erfgoed is een breed begrip; dekte eerder het gemeentelijke monumentenbeleid een vrij nauw omschreven kleine groep gebouwen met een specifieke hoge bouwkundige kwaliteit of bijzondere historische functie, bij bescherming van cultuurhistorisch erfgoed gaat het evenzeer om bouwwerken en landschappelijke elementen die de bredere sociale en historische ontwikkelingen van een stad in beeld brengen.

Tot slot: twee wegen naar behoud

Hierboven heb ik beschreven dat het Nijmeegse erfgoed, tenminste dat uit de periode van Nijmegen als katholieke industriestad voor een belangrijk deel is behouden, maar toenemende risico's draagt op onderdelen. Hetzelfde geldt ook voor het universitaire erfgoed uit de eerste fase van bebouwing op Heyendaal, maar de bedreiging door voortgaande groei en nieuwe concepten zijn daar evident. Voor beide sectoren geldt daarenboven dat de nieuwe eisen die volgen uit de energietransitie deze bedreigingen verder versterken. Dit leidt tot het slot van dit betoog en twee geheel verschillende strategieën tot behoud en revitalisering van het behouden maar bedreigde erfgoed. De eerste

Transitie van oude naar nieuwe energie: een windmolen naast de kolencentrale op dag van de sloop van de schoorsteen. Foto: Gerard Verschooten, De Gelderlander.

strategie, vooral gericht op de oudere wijken rond de binnenstad, vraagt om een sterke rol van de gemeente qua planning en uitvoering en ligt goeddeels in het verlengde van de eerdere aanpak van de stadsvernieuwing. De tweede strategie, vooral van belang voor Campus Heyendaal, vraagt met name om een stedenbouwkundige, inhoudelijke visie van de gemeente op de inrichting van Campus Heyendaal en cultuurhistorische normstelling, teneinde de historische diepte van de campus veilig te stellen.

1- De schil van voormalige arbeiderswijken rond de binnen stad draagt een deel van de sociale en economische geschiedenis van Nijmegen als katholieke industriestad. Dat maakt deze wijken tot waardevol cultuurhistorisch erfgoed, dat bescherming verdient. Deels is dit erfgoed door Nijmegen al aangewezen als Beschermd Stadsbeeld of gemeentelijk monument. Het is zaak om dat erfgoed nu ook te beschermen tegen de dubbele druk van de energietransitie en functionele veroudering. Het is hoog tijd om de ring van oude arbeiderswijken systematisch te herwaarderen op hun bijdrage aan het cultuurhistorisch erfgoed van Nijmegen en subsidieregelingen te ontwerpen, opdat dit erfgoed niet slechts bouwkundig behouden blijft maar evenzeer ook toegankelijk voor de lagere inkomens. Dit vergt hoe dan ook, evenals dit het geval was bij de stadsvernieuwing volgens het motto 'Bouwen voor de Buurt', de forse inzet van gemeentelijke middelen en sterke gemeentelijke regie. Daarvoor is ook een sterke en inhoudskundige gemeentelijke projectorganisatie nodig, die weet te communiceren met de bewoners en weet samen te werken met particuliere organisaties, zoals woningbouwcorporaties; dat was een succes bij de Nijmeegse stadsvernieuwing. Dat kan ook een succes worden bij de energietransitie in de oude wijken.

2- De resterende gebouwen en bouwdelen van de eerste bebouwingsgolf op Heyendaal, 'het driestromenland', zijn misschien niet de hoogst gewaardeerde bouwwerken in de stad, ze dragen wel bij aan de historische diepte van de campus en kunnen nieuwe functies opnemen. De resterende bebouwing uit die periode verdient goeddeels bescherming als cultuurhistorisch erfgoed, die nu ten enenmale ontbreekt. Daarvoor dient een evaluatie van die gebouwen vanuit het Nijmeegse monumentenbeleid te worden gerealiseerd. De campus dient bovendien niet alleen functioneel te zijn voor onderwijs, onderzoek en patiëntenzorg, maar ook ruim open te staan voor bewoning. De campus moet de ruimte krijgen om rond het Erasmusgebouw zijn eigen multifunctionele centrum te kunnen ontwikkelen en daarvoor nu verouderde gebouwen te kunnen herontwikkelen. En waarom zouden de vele parkeervlakken, die het Radboudumc langs de St. Annastraat, Kapittelweg en Heyendaalseweg omsluiten, niet herontwikkeld kunnen worden als parkrand met daarin opgenomen enkele ondergrondse parkeergarages en daar bovenop studentenhuisvestering?

Behoud van cultuurhistorie in Bottendaal, het oude gebouw van coöperatie De Toekomst, met als huidige buur supermarkt de COOP. Foto Piet Timmermans.

Tijdlijn

Een boeiend landschap, de **cultuurhistorische** tijdlijn van Piet Timmermans

In augustus 1963 arriveerde ik, 18 jaar oud, in Nijmegen om daar wis- en natuurkunde te gaan studeren. Ik wilde weten hoe het atoom en het heelal in elkaar zaten en de natuurkundige wetten daarvoor begrijpen. Met de studie verliep het voorspoedig en enkele jaren later werd ik voorzitter van de studentenraad Wis- en Natuurkunde. Na mijn afstuderen werkte ik anderhalf jaar als onderzoeker (1969-1970) en werd daarna leraar (1970-1995). Min of meer tegelijkertijd met mijn afstuderen sloot ik me in 1969 aan bij de PSP en enige tijd later werd ik lid van het partijbestuur, om me in 1974 aan te sluiten bij de PvdA. Van daaraf naar het voorzitterschap van CPRN heb ik een tocht gemaakt door een boeiend bestuurlijk landschap, dat kenmerken vertoont van een rivierdelta: nu eens stroomt de rivier rechtdoor, dan weer splitst hij zich op in meerdere takken, die even verderop weer samenkomen. Ik volg die tocht hieronder in acht deels overlappende etappes en zie daarin een blijvende bestuurlijke betrokkenheid, eerst vooral bij ruimtelijke plannen en bouwprojecten, maar later met een steeds centralere plaats voor de cultuurhistorie. Per etappe stip ik de meest sprekende voorbeelden aan van cultuurhistorisch belangrijke plannen/projecten aan waarbij ik herkenbaar betrokken was.

I 1974-1978 raadslid

Inzet voor de Nijmeegse cultuurhistorie was niet mijn doel toen ik vanaf 1974 toetrad tot de fractie van de PvdA. Mijn belangrijkste thema's in de eerste jaren waren het terugdringen van de overlast door auto's in de binnenstad en oude wijken, dit in combinatie met stadsvernieuwing en sociale woningbouw in de Benedenstad, Bottendaal en Altrade. Vaak kon ik daarbij inspelen op een wijkinitiatief, zoals bij de opdracht in 1977 aan B&W voor een op wonen gerichte stadsvernieuwing in Bottendaal. Die ging vooral over de inzet van vrijkomende fabriekslocaties voor sociale woningbouw en renovatie van de slecht onderhouden particuliere woningen. Daardoor kreeg ik oog voor de vaak achter slecht onderhoud verscholen kwaliteiten van de oudere bebouwing. In 1976 schreef ik de *Nota Woonerven*, waarin ik een plan uitwerkte om op buurtniveau ruimte af te nemen van de auto en die in te richten voor de voetgangers en buurtbewoners. De eerste buurten waar deze plannen werd gerealiseerd waren de Schildersbuurt en de Spoorbuurt, beide in Nijmegen-Oost.

Piet Timmermans als raadslid in 1985.

De raadsfractie van de PvdA, 1980 met v.l.n.r. Piet Timmermans, Don Serrée, Annie Brouwer, Wim Hompe. Foto: Jan van Teeffelen. Coll. RAN.

Laankarakter van de St. Annastraat.

De behouden boszone van de Houtlaan.

2 1978-1986 raadslid

In de daarop volgende acht jaar als raadslid schreef ik opnieuw twee nota's voor de gemeenteraad. De eerste daarvan, *Hart voor de stad* in 1981, was een inhoudelijk antwoord op de bestuurlijke crisis, waarin Nijmegen met de Piersonrellen was verdwaald. Ik zocht dat antwoord vooral in het stadsbreed centraal stellen van de stadsvernieuwing, met daarbinnen een focus op wonen en leefbaarheid. In de tweede nota, *Verkeerde Beweging* in 1982, werkte ik een verkeersbeleid uit, waarin de auto niet alleen in de woonbuurten ruimte moest inleveren voor woonerven, maar ook op de hoofdstraten om daarmee ruimte vrij te maken voor fietspaden en herstel van de laanstructuur. Om het verkeer buitende oude wijken te kunnen dringen stelden we voor een ringweg te ontwikkelen van Energieweg tot Scheidingsweg, de latere S100. Het lukte om de Weg door Jonkerbos als eerste schakel in deze ring vorm te geven. Het herstel van het laankarakter van de hoofdwegen door de aanleg (1982-1992) van fietspaden cq ventwegen langs de St Annastraat en Hatertseweg kreeg ik wel op gang, maar het bleef een moeizaam proces. Min of meer bewust onttrokken aan het publieke oog was mijn samenwerking met twee planologen van de KUN, waarbij we via een bezwaarschriftenprocedure (1982) de plannen van de KUN en gemeente Nijmegen konden blokkeren voor de bouw van parkeergarages in de boszone langs de Houtlaan.

3 1986-1990 wethouder

In 1986 werd ik gekozen als wethouder Financiën en Grondbedrijf; in 1989/1990 kwamen daar de onderdelen Ruimtelijke Ordening en Verkeer nog bij. Die combinatie was een uiterst vruchtbare, waarbij ik samen met een aantal zeer creatieve en deskundige ambtenaren in korte tijd de bestuurlijke basis kon leggen voor vier grote stadsontwikkelingsprojecten (1990): het Nijmeegse deel van Industrierrein Bijsterhuizen; het Masterplan Brabantse Poort; de eerste ontwerpschetsen voor de Waalsprong. Het vierde plan, Centrum 2000, had een sterke cultuurhistorische impact door de aanleg van de Marikenstraat en een culturele concentratie op Mariënborg waarvoor de Mariënborgkapel, het Arsenaal en de drie vooroorlogse Kastanjabomen achter het stadhuis als cultuurhistorische dragers werden ingezet.

Wethouder Timmermans naast burgemeester Ien Dales, 1987. Foto coll. RAN. B&W op bordes stadhuis met Jelle Brinxma, Anton Aelberts, Annie Brouwer, Ien Dales, H. Bergacker (gemeentesecretaris) en Piet Timmermans, 1988. Foto coll. RAN.

Cultureel Kwartier rond de Mariëburgkapel en Marikenstraat; De Schommel met kastanjabomen; Het Arsenaal.

4 1990-1994 raadslid

In 1990 keerde ik terug als raadslid, waarbij ik ervoor koos om me nu vooral in te zetten voor de cultuur en het gemeentelijke monumentenbeleid. Dat was een belangrijk thema in de door mij geschreven nota: *Nijmegen tussen droom en daad: een beeld in wording*. Daarin werd de vorming bepleit van een cultureel kwartier met hoekpunten op Marienburg, Lindenberg en Kelfkensbos. Daarvoor onderzocht ik de mogelijke medewerking van de kleinere podia, maar de verhuisbereidheid bleef beperkt tot Filmhuis en O42. Daarnaast zette ik me met succes in voor het behoud en restauratie van katholiek erfgoed: kloosters en kerken. En samen met andere raadsleden droegen we aan B&W op om het met sloop bedreigde Oud-Heyendael op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen (1990). In februari 1994 bracht de PvdA-fractie mijn laatste nota uit: *Kwaliteit, de kunst van het stadsonderhoud*; waarin onder meer een pleidooi voor het verplaatsen van de Dobbelmanfabriek en het Slachthuis; maar ook voor spoedige aankoop van de kazerneterreinen en daarvoor inzetten op een brede herontwikkeling. En ook in februari 1994, bijna exact 50 jaar na het bombardement op Nijmegen, diende ik een initiatiefvoorstel in voor een herdenkingsmonument daarvan. Na mijn afscheid uit de raad in 1994 mocht ik de ideeën daarvoor verder uitwerken, waarna B&W akkoord ging met mijn voorstellen voor het thema en de locatie. Samen met architect Jos van Eldonk konden we op zoek naar een kunstenaar die deze gevoelige opdracht naar waarde kon vertalen. Henk Visch was onze uiteindelijke keuze en van Eldonk ontwierp het bijpassende prachtige pleintje, waarop sinds 1990 nu jaarlijks het bombardement wordt herdacht.

Rechts: Oud-Heyendael. Midden: De Schommel, herdenkingsmonument, ontworpen door Henk Visch. Links: de Krayenhoffkazerne op het voormalige LIMOS-terrein, tegenwoordig gebruikt voor appartementen, studio's voor kunstenaars en horeca. Foto's: Piet Timmermans.

Links en midden: behoud van de historische voorgevels in de wijk Altrade van de woningen van Volksbelang. Foto De Gelderlander en Volksbelang. Rechts: Christus-Koningkerk geïntegreerd in nieuwbouw. Foto: Piet Timmermans.

5 1994-2010 voorzitter woningbouwverenigingen

In 1994 verliet ik na 20 jaar de gemeenteraad. Dat maakte de weg vrij voor de positie van voorzitter bij woningbouwvereniging De Gezonde Woning, die op dat moment in een bestuurlijke crisis verkeerde. De weg uit deze crisis liep verrassenderwijze via de plannen voor de volledige sloop en nieuwbouw van het Rode Dorp (1995-2004). Dat lukte door de manier waarop De Gezonde Woning dat aanpakte: door de belangen van de bewoners te respecteren en hen in alle fasen van onderzoek en ontwerp mee te nemen. Jaren later richtte de gemeente Nijmegen aan de Eikstraat een zuil op als beeld van de daar gevonden resten van een grote Romeinse markthal. Het succes van het Rode Dorp legde de basis voor het winnen van de prijsvraag voor de herontwikkeling (2000/2006, samen met Matser Projectontwikkeling), van het Limosterrein met de monumentale kazernes en bijgebouwen; en wat later tot de reconstructie (2005/2010) van de woningen van de Volksbelang-1895-buurt achter de behouden voorgevels. Heel bijzonder was ook de samenwerking met een commerciële ontwikkelaar bij de sloop van de Christus-Koningkerk, die resulteerde in het behoud van de torenpartij en een geslaagde integratie (2000/2004) daarvan met de nieuwbouw (Koningshof).

6 1995-2010 bestuurlijke functies universiteit

Na mijn periode als wethouder oriënteerde ik me vanaf 1990 op een bestuurlijke baan binnen de universitaire wereld, hetgeen ertoe leidde dat ik 'Buitenlid' werd van de Universiteitsraad van de KUN (1991-1994) en penningmeester (later voorzitter) van het Instituut voor Oosters Christendom (1994-2010). In 1995 zei ik mijn baan als leraar Natuurkunde vaarwel en werd ik benoemd als bestuurslid bedrijfsvoering/vice-decaan (1995-2007) van de B-faculteiten. Hier kon ik vanaf de eerste dag aan de slag met de omvangrijke en ernstige facultaire huisvestingsproblemen. In 2007 konden we de feestelijke opening van het Huygensgebouw vieren, nadat eerder al het nieuwe Goudsmit paviljoen en het Laboratorium voor Hoge Magneetvelden waren geopend, beide in mijn ogen kandidaat om in de toekomst als universitair erfgoed te worden beschermd. Enkele jaren voor de oplevering van het Huygensgebouw verlegde de faculteit de koers van volledige sloop van de oude gebouwen naar gedeeltelijk behoud als huisvesting van facultaire spin-off-bedrijven. Daardoor kunnen we nu, gelukkig, nog discussiëren over het al dan niet beschermen van de twee nog resterende gebouwen: Mercator 3 en Linneausgebouw. Direct gekoppeld aan mijn rol als vice-decaan werd ik ook voorzitter van Center For Society and Genomics (2004-2007) en van het Frans-Duits-Nederlandse project Freude am Fluss (2003-2007). Opvolgend aan mijn positie als vice-decaan B-faculteiten werd ik directeur van de RU Holding i.o. en directeur van ILS-RU, verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de programma's voor 16 opleidingen tot master leraar.

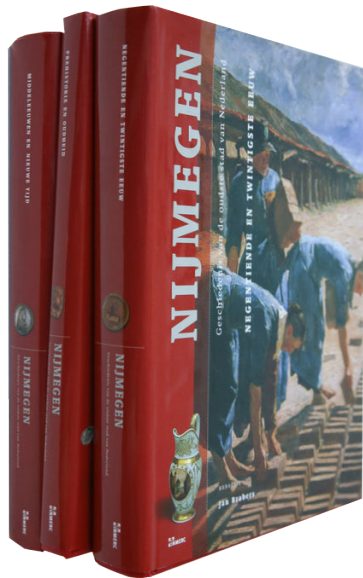
Links: nieuwbouw Dobbelmanterrein. Midden: Goudsmit Paviljoen met op achtergrond Laboratorium voor Hoge Magneetvelden. Rechts: voorgevel De Vereeniging met hekwerk. Foto's: Paul van Hontem en Piet Timmermans.

7 1982-2015 bestuurder huisvestingszaken maatschappelijke organisaties

Parallel aan mijn positie als raadslid/wethouder/ vicedecaan B-faculteiten kon ik toetreden tot het bestuur bij drie maatschappelijke organisaties, waarbij ik de zorg kreeg voor de huisvestingsportefeuille. Als eerste (1980) was dat bij het Psychiatrisch Centrum Nijmegen (PCN, later GGZ Nijmegen). We hadden als opdracht van de minister om het voormalige Henricusterrein aan de Nijmeegse Baan om te vormen (1982/1998) naar de huisvesting van GGZ Nijmegen met 400 'bedden'. En vanuit het bestuur van de Stadsschouwburg en Concertzaal de Vereeniging ontwikkelde directeur Sándor Joó en ik (1996-1998) samen de plannen voor de reconstructie van het restaurant en de Kleine Zaal, in combinatie met een nieuwe Foyer op de verdieping. Ook de reconstructie van het monumentale hekwerk werd op de rails gezet. Binnen het bestuur van het Montessoricollege werd ik samen met rector Janneke Stam verantwoordelijk voor de nieuwbouw (2008/2015) van deze brede scholengemeenschap aan de Kwakkenbergseweg.

8 1994-2010 voorzitter culturele en cultuurhistorische organisaties

In de achtste en laatste etappe vallen het voorzitterschap van Stichting Stadsgeschiedenis (1998-2008), van het Stedelijk 4en5 mei Comité (2002-heden) en Cultuurhistorisch Platform Rijk van Nijmegen (CPRN) (2004-2019), en van Capella Carolina (1992-1998). Vanuit het CPRN mocht ik me hard maken voor de ontwikkeling van het Valkhofkwartier, hetgeen voor een belangrijk deel succesvol verloopt, ondanks het afblazen van de Donjonplannen. Maar de meeste energie stak ik erin om de bouwplannen voor het nieuwe Waalfront in Nijmegen-West te baseren op cultuurhistorische inspiratie van die locatie. Ondanks aanvankelijke bestuurlijke tegenwerking was dit een vruchtbaar proces voor de verwerking van de resten van Fort Krayenhof en het behoud van delen van het Honigcomplex. Onze inspanningen voor het Romeinse verleden waren vruchteloos. Die kans heeft Nijmegen verspild en die komt niet meer terug. Vanuit het 4en5 mei comité ontplooiën we initiatieven voor de herdenking van oorlog en bevrijding. Heel bijzonder is het project van onze Werkgroep Oorlogsdoden Nijmegen om met een specifieke website een virtueel monument op te richten voor alle oorlogsdoden van Nijmegen (2004-heden). En de Stichting Stadsgeschiedenis heeft zijn taak volbracht met de driedelige Stadsgeschiedenis Nijmegen (1998-2005).

Links: Honigcomplex. Midden: driedelige Stadsgeschiedenis, 2005; rechts: vogelvlucht Park Fort Krayenhoff met middenin een visualisatie van het voormalige fort. Foto's: Piet Timmermans en Ontwikkelbedrijf Waalfront.

Een kleine greep uit de serie krantenartikelen, met Piet Timmermans als woordvoerder van het CPRN: De Gelderlander, 2009, 2015 en 2016.

‘Eerst graven naar Romeinse resten, pas daarna bouwen’

Het cultuurhistorische platform CPRN en de wijkvereniging Ons Waterkwartier keren zich tegen de bouw van 31 nieuwe woningen langs de Waalbandijk tegenover het Taliskantoor.

Rob Jaspers
Nijmegen

Ze hebben bezwaar ingediend tegen de verleende bouwvergunning. Ze willen dat de gemeente Nijmegen eerst degelijk onderzoek laat doen naar het Romeins verleden van deze locatie aan het Waalfront-West.

Beide partijen zijn hierover al lange tijd in gesprek met de gemeente, met name met wethouder Bert Velthuis. Die wijst verder onderzoek naar het Romeinse verleden af. Hij zegt het Romeins erfgoed wel te willen beschermen. Het CPRN en de wijkvereniging

hebben daar weinig vertrouwen in. Vooral omdat de nieuwbouw op vele heipalen wordt gezet. Zij vrezen voor ernstige beschadiging van archeologische bodemschatten.

Piet Timmermans, voorzitter van het CPRN: „Wij zetten stevig in. De omgang met de Romeinse bodemschatten hier deugt niet.”

Timmermans: „Hier ligt de oorsprong van Romeins Nijmegen. Het is onbegrijpelijk dat Nijmegen de waarde van het erfgoed hier niet waardeert. Door te heien, kan belangrijk Romeins erfgoed worden vernietigd zonder een degelijk onderzoek vooraf. Dit is een gevaarlijk precedent.”

Het platform en de wijkvereniging vinden dat het Romeins verleden in de opbouw van de nieuwe wijk als inspiratie moet dienen. Dat is in het verleden ook afgesproken. „Maar dit wordt nu genegeerd”, stelt Timmermans.

Timmermans hoopt dat de gemeenteraad de wethouder alsnog tot de orde roept. Eerder dit jaar heeft de raad de wethouder opgeroepen 'een uiterste inspanning te doen om de archeologische bodemschatten hier, te beschermen'.

Het afgelopen jaar zijn in het Waalfront tientallen nieuwe woningen neergezet, ook op heipalen. Timmermans: „Nu trekken we een streep. Het is hier relatief eenvoudig opgravingen te verrichten. Het gaat om binnendijks gebied dat nauwelijks is opgehoogd. Dichter op de Waal is zo'n onderzoek veel moeilijker omdat het terrein daar soms vier tot zes meter is opgehoogd.”

31

■ **Cultuurhistorisch platform en wijkvereniging keren zich tegen de bouw van 31 nieuwe woningen langs de Waalbandijk.**

▲ De steigerdonjon van 2005 in het Valkhofpark met rechts de kleinere toren van de Belvédère archiefoto Cees Mooij/De Gelderlander

‘Maak oudste stad weer zichtbaar’

NIJMEGEN - De gemeente Nijmegen moet meer gaan investeren in de cultuurhistorie. Het stadsbestuur moet juist in deze crisistijd het lef hebben extra middelen vrij te maken voor het beter zichtbaar maken van de bijzondere geschiedenis van de stad.

Dat pleiten de gezamenlijke verenigingen en instellingen in (de regio) Nijmegen die actief zijn op het terrein van de cultuurhistorie. Dan gaat het om dertig organisaties waaronder verenigingen als Numaga, Lent 800 jaar, het Architectuurcentrum, het Gilde, Nijmegen Blijft in Beeld, Noviomagus.nl de VVV en alle musea in Nijmegen en regio.

Het is niet voor het eerst dat deze instellingen oproepen het cultuurhistorisch profiel van de stad te versterken. Anderhalf jaar geleden riep voorzitter Piet Timmermans van het Cultuurhistorisch Platform Rijk van Nijmegen de gemeente al op de komende jaren forse hiidrazen vrij te maken voor

Maak 2016 topjaar Rijk van Nijmegen

Het jaar 2016 biedt enorme kansen voor stadsprontie. Voordr door unieke evenementen aan elkaar te koppelen.

ONZE STADSPROMOTIE
door André Stafkens, Clemens Verhoeven, Piet Timmermans, Jorissa de Aal en Harbert Heindriks

NIJMEGEN - Vrijdag 10 december 2015, voorbij ons raam en er zijn andere adverteerders binnens in de bus. Inmiddels zijn Nijmegen gestroomd en er zijn honderden mensen op de kaart. Het is de eerste keer dat de stad van Nederland versierd met lichtend rode en witte vlaggetjes en vlaggetjes van de stad. Het is de eerste keer dat de stad wordt versierd met de vlaggetjes van de stad. Het is de eerste keer dat de stad wordt versierd met de vlaggetjes van de stad.

2016 heeft alles in zich om Nijmegen Oudste Stad weer een enorme impuls geven. Onder meer met historische Gevelgaten van Willem Koenen die al jaren maar af van het voor de stad een belangrijk onderdeel is. Ook de stad heeft een belangrijke rol te spelen in de behouding van het erfgoed. Maar het is niet alleen de stad die een belangrijke rol te spelen heeft in de behouding van het erfgoed. Maar het is niet alleen de stad die een belangrijke rol te spelen heeft in de behouding van het erfgoed. Maar het is niet alleen de stad die een belangrijke rol te spelen heeft in de behouding van het erfgoed.

Langs de Waalbandijk... Het is de eerste keer dat de stad wordt versierd met de vlaggetjes van de stad. Het is de eerste keer dat de stad wordt versierd met de vlaggetjes van de stad.

het heraanbrengen van de... Het is de eerste keer dat de stad wordt versierd met de vlaggetjes van de stad. Het is de eerste keer dat de stad wordt versierd met de vlaggetjes van de stad.

6 Nijmegen Oudste Stad kan in 2016 weer voor impuls meekomen... Het is de eerste keer dat de stad wordt versierd met de vlaggetjes van de stad.

het heraanbrengen van de... Het is de eerste keer dat de stad wordt versierd met de vlaggetjes van de stad. Het is de eerste keer dat de stad wordt versierd met de vlaggetjes van de stad.

Foto: Gerard Verschooten / De Gelderlander

Verantwoording

Het voorgaande essay *Nijmegen in transitie* heb ik zoveel mogelijk geschreven vanuit mijn eigen ervaring en inbreng in de ruimtelijke ontwikkeling van Nijmegen sinds 1970. In die vijftig jaar ben ik vanuit een scala aan rollen betrokken geweest bij een reeks van ruimtelijke plannen en bouwprojecten. Achteraf valt me op dat mijn betrokkenheid daarbij aanvankelijk slechts een beperkt deel was van mijn inzet; en ook dat de cultuurhistorische aspecten daarin pas gaandeweg mijn aandacht vroegen. Veel van die projecten, bijvoorbeeld zeker die in de stadsvernieuwing en de huisvestingsproblemen van organisaties, presenteerden zich aan me als onderdeel van de verschillende bestuurlijke posities die ik innam; ze werden vervolgens met grote liefde door mij omarmd, inclusief alle ingesloten cultuurhistorie.

Nijmegen in transitie heb ik goeddeels geschreven op basis van mijn herinneringen; voor de eerdere periode (tot 1970) sluit ik goeddeels aan bij de drie boeken van Rob Wolf, waarvoor ik deel uitmaakte van de begeleidingscie: *De Trek naar het Zuiden*, *100 Jaar Vokshuisvesting in Nijmegen* en *Venster op het Rooie Dorp*. Daarbij heb ik zoveel mogelijk geprobeerd de afzonderlijke projecten te plaatsen als onderdelen van een grotere overkoepelende ontwikkeling, waarvan de belangrijkste zijn: Nijmegen woonstad, Nijmegen industriestad, stadsvernieuwing Nijmegen, Nijmegen universiteitsstad en tenslotte de energietransitie. De concepttekst heb ik om commentaar aan een aantal mensen voorgelegd: Piet Wermenbol, Jean Buskes, Harry van Beers, Ronald Wilke, Paul van der Heijden en Paul van Hontem. Ze hebben allemaal royaal gereageerd en me geholpen door fouten aan te wijzen en verbeteringen voor te stellen. Daarvoor ben ik hen zeer erkentelijk en veel van hun inbreng heb ik overgenomen; de resterende fouten of zwakke redeneringen zijn dan ook geheel mijn eigen verantwoordelijkheid.

Tot slot wil ik André Stufkens bedanken voor de vormgeving en opmaak van de brochure met de integratie van tekst, foto's en archiefmateriaal. En Pauline de Weijer voor het meermaal redigeren van de tekst. Voor de foto's wil ik in het bijzonder Paul van Hontem bedanken, die zo bereidwillig was om samen met mij een middag op pad te gaan om op de diverse locaties de juiste positie en uitsnijing te zoeken voor een serie treffende foto's bij *Nijmegen in Transitie*.

de bastei
museum voor natuur en cultuurhistorie

EUROPESE STICHTING
JORIS IVENS

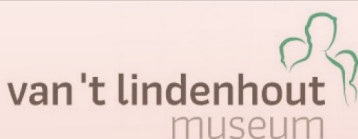

In Paradisum

museum | het | valkhof | nijmegen

STICHTING
ACADEMISCH
ERFGOED

Nederlandse Archeologievereniging (AWN), afdeling Nijmegen e.o.; Comité 4 en 5 mei, Nijmegen; De Bastei, Centrum voor natuur en cultuurhistorie; Europese Stichting Joris Ivens; Het Gilde Nijmegen; Heemschut Gelderland-Zuid; Huis van de Nijmeegse Geschiedenis; Infocentrum WO-2 Nijmegen; In Paradisum; Museum Het Valkhof / Vrienden van Museum Het Valkhof; Museumpark Oriëntalis; NEM Novio Experience Museum; Noviomagus.nl; Numaga; Platform Academisch Erfgoed, Radboud Universiteit; Stichting Friendship Albany Nijmegen (FAN); Stichting Maelwael Van Lymborch; Stichting Maelwael Van Lymborch Studies; Stichting Platform Indische Organisaties Nijmegen e.o. (PION); Stichting Stevenskerk; Stichting Nijmegen Wederopbouwstad; Stichting Industrieel Erfgoed Nijmegen e.o. (Stieneo); Valkhof Vereniging; Van 't Lindenhoutmuseum; Vrijheidsmuseum.

Cultuurhistorisch Platform Rijk van Nijmegen